

УДК. 343.9

Тетяна Анатоліївна ШЕВЧУК,
кандидат юридичних наук, доцент
(Харківський національний університет
внутрішніх справ)

КРИМІНОЛОГІЧНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ: ОСНОВНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ

Постановка проблеми. Аналіз стану кримінологічного законодавства і основних векторів його розвитку є вкрай актуальним напрямком для наукового дослідження зважаючи на особливості як національних, так і загальносвітових трансформаційних перетворень, спричинених тотальною криміналізацією суспільних відносин, в тому числі. Систематизація кримінологічного законодавства та його послідує врегулювання є необхідною вимогою часу через велику кількість системних загроз, що нависають над нашою країною: це і російська збройна агресія проти України, суцільне недотримання норм міжнародного права, порушення законів та звичаїв війни, міжнародний тероризм, сепаратизм, екстремізм, корупція, організована транснаціональна злочинність.

Сучасний світ і його реалії, невинний ріст злочинності, поява нових її видів, недоліки запобіжної діяльності, загальність міжнародних і суто національних проблем в цій сфері – підвищує роль кримінологічної науки. З poradчого поля вона впевнено переходить в провідну та організуючу силу протидії злочинності, зокрема, та в системі соціальних наук, в цілому.

Українське законодавство, яким врегульовано діяльність уповноважених на те суб'єктів із протидії злочинності, досить ґрунтовно досліджене, зокрема такими науковцями, як О. М. Бандурка, В. С. Батиргарєєва, В. М. Бесчастний, В. І. Борисов, В. В. Василевич, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, В. К. Гришук, Л. М. Давиденко, І. М. Даньшин, О. М. Джужа, А. П. Закалюк, А. В. Калініна, О. М. Костенко, О. М. Литвак, О. М. Литвинов, Д. М. Миронюк, І. І. Митрофанов, Ю. В. Орлов, О. О. Титаренко, П. Л. Фріс, С. К. Шабельніков та іншими. Фрагментарно окремі аспекти цієї проблематики вивчалися на монографічному рівні такими вченими, як О. М. Литвинов – «Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні», Ю. В. Орлов – «Кримінологічна експертиза нормативно-правових актів і їх проектів: науково-методичне забезпечення»,

Д. М. Миронюк – «Кримінологічний моніторинг ефективності правового регулювання у сфері протидії злочинності». Більш глибоко та детально, це питання дослідив С. К. Шабельников – «Кримінологічне законодавство України: феномен та наукові засади розвитку», де ним вперше на монографічному рівні була надана комплексна характеристика феномену кримінологічного законодавства, на підставі чого розроблено пропозиції та рекомендації щодо концепції його розвитку і положень базового закону у сфері протидії злочинності. Однак, дотепер невирішеними ні в теорії кримінології, ні в законодавчому полі питаннями залишаються визначення поняття кримінологічного законодавства, його систематизація, окреслення меж існування та впливу, особливості закріплення у нормативно-правових актах та ряд інших моментів, що і зумовило написання даної публікації.

Метою статті є окреслення ряду найбільш суттєвих ознак кримінологічного законодавства та виділення основних напрямків його розвитку.

Виклад основного матеріалу. Ідея виділення в окрему категорію кримінологічного законодавства, послыдуюча його систематизація та врегулювання не нова. Вже більше ніж 20 років у науковій спільноті точаться дискусії з цього приводу. Це питання періодично піднімається на наукових конференціях, семінарах, форумах викликаючи жвавий інтерес серед широкого загалу науковців. Центральною при цьому є проблема прийняття єдиного кримінологічного Закону, який повинен передбачати механізми протидії злочинності за окремими її видами, аналіз кримінологічних детермінант, напрямки запобіжної діяльності, тобто об'єднати в окремі інститути правові норми, що впливають на конкретний вид споріднених суспільних відносин. Головне завдання цього Закону – систематизація та узагальнення антикриміногенного потенціалу суспільства.

У пострадянських державах склалися ґрунтовні передумови до формування нової віхи у розвитку кримінологічної науки, а саме – теоретизації положень кримінологічного законодавства, а можливо, навіть і формування кримінологічного права у майбутньому¹.

У спеціальній літературі можна знайти різні визначення «кримінологічного законодавства», або як його називають «антикримінального», «попереджувального», «забезпечувального», «профілактичного» та ін. Однак, у кримінологічній доктрині немає єдиного підходу до визначення поняття, охоплюючого всю сукупність існуючих нормативно-правових актів у сфері протидії злочинності.

Кримінологічне законодавство – це доктринальне поняття, яким позначається сукупність законів та інших нормативних актів, що регулюють суспільні відносини у сфері профілактики та запобігання правопорушенням в Україні. До основних його ознак слід відносити: комплексний характер;

¹ Калініна А. В. Кримінологічне законодавство у пострадянських державах. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2018. Вип. 35. С. 55–67.

спрямованість норм на реалізацію державної кримінологічної політики; структурованість.¹

Кримінологічне законодавство як нормативно-правова база, є тим ядром, яке беззаперечно існує втілене в системі міжнародних, державних, регіональних нормативно – правових актів кримінологічної направленості і змісту. Воно регламентує питання протидії злочинності не в каральному її сенсі, а в цілому і в різних сферах життєдіяльності людини (соціальній, виховній, психологічній, культурній, морально – етичній тощо).

До основних властивостей кримінологічного законодавства відносяться такі як: конструктивістська природа, об'єктивна здатність до обструкції криміногенних факторів, функціональна динамічність, міжгалузевий, надсистемний, метасистемний характер, мережева організація, функціональна інтегрованість у механізм протидії злочинності, конвенційність, стійкість, підвищена потенційна симулятивність і підвищена криміногенність.²

На сьогоднішній день слід констатувати відсутність концептуальної теоретичної бази розвитку кримінологічного законодавства, його хаотичну ситуаційну реактивність, непослідовність та слабку державну підтримку – все це не сприяє ефективності виконання поставлених задач. Кримінологічні норми (положення) містяться розрізнено в різних галузях законодавства (кримінальний кодекс, кримінально – виконавчий кодекс, окремі положення цивільного, господарського, земельного, адміністративного та інших галузей та норми міжнародного права).

Ще на початку 2000 років була розроблена «Концепція розвитку кримінологічної науки в Україні на початку XXI століття»,³ яка була схвалена членами Координаційного бюро з проблем кримінології Академії правових наук України. Однак в світі, що швидко змінюється, необхідним є системне удосконалення кримінологічної теорії та практики протидії злочинності.

Модернізація має торкнутись не лише кримінологічної теорії, а й кримінологічного законодавства. За роки незалежності в Україні прийнято чимало нормативно-правових актів, однак не всі з них стали правовим підґрунтям системи запобігання злочинності. Деякі з них, навпаки, ускладнили правозастосування та взаємодію різних суб'єктів у сфері протидії злочинності. Наприклад, прийняття деяких концепцій, планів дій із запобігання окремим видам злочинів видається не зовсім обґрунтованим й економічно доцільним. Разом із тим інші законодавчі акти, прийняття яких вже давно назріло, досі не розроблені або знаходяться у формі проектів на розгляді у профільних комітетах парламенту⁴.

¹ Калініна А. В. Кримінологічне законодавство в Україні: стан та перспективи розвитку. *Вісник Асоціації кримінального права*. 2019. №1 (12). С. 140-141

² Шабельніков С. К. Властивості кримінологічного законодавства України. *Право і безпека*. 2020. № 4 (79). С. 97-103.

³ Закалюк А. П. Концепція розвитку кримінологічної науки в Україні на початку XXI століття: схвалена членами Координаційного бюро з проблем кримінології Академії правових наук України. *Інформаційний бюлетень Координаційного бюро з проблем кримінології Академії правових наук України*. 2002. Вип. 5. С. 5-29.

⁴ Колодяжний М. Г. Шляхи модернізації системи запобігання злочинності в Україні. Сучасна кримінологія: досягнення, проблеми, перспективи : матеріали Міжнар. наук. конф., присвяч. 50-річчю

Питання концептуального розвитку кримінологічного законодавства – багатомірне. Концепція розвитку кримінологічного законодавства України пред'являє цільовий блок стратегування у сфері правового забезпечення протидії злочинності. Він вміщує найбільш значущі результати організаційної, правової діяльності, досягнення яких здатне істотним чином підвищити соціальну ефективність кримінологічного законодавства, а саме: 1) юридичне конституювання системної протидії злочинності; 2) переведення кримінологічної науки з периферії правничої освіти до кола центруючих її елементів; 3) налагодження, підтримання функціональності, безпрогальності міжгалузевих системно-правових зв'язків кримінологічного законодавства, що ґрунтується на розумінні міжгалузевої його будови, ефективних системах кримінологічної експертизи та моніторингу правового регулювання у сфері протидії злочинності; 4) запровадження інституту кримінологічної експертизи нормативно-правових актів і їх проєктів¹.

Трансформації всередині кримінології пов'язані з процесам деконструкції реальності і звільненням знання про неї від влади метафізичної субстанції – діалектики. Зміни, звичайно, вплинули і на характер наукового осмислення соціальності, викликали її нову концептуалізацію. Концептуалізована по-новому соціальна реальність, в свою чергу, потребувала і нового погляду на характер кримінологічного її аналізу².

Актуальним в цьому напрямку вбачається ініціація проведення кримінологічних досліджень у довгостроковій перспективі. Необхідність нового за змістом і формою кримінологічного аналізу соціальних процесів постає сьогодні у зв'язку з тими трансформаціями, які останнім часом відбулися в соціальній дійсності. Вплинувши на характер свого наукового осмислення, вони поставили питання про адекватність змін у кримінологічних теоріях і концептах, розширення відповідних дослідницьких обріїв.³

У зв'язку з цим, беззаперечно перспективною є сама ідея систематизації та послідувочої кодифікації кримінологічного законодавства як основи виразу нової кримінологічної політики, адаптованої до вимог часу та викликів сучасному суспільству. Звісно, це процес довготривалий, що вірогідно потягне за собою зміну в кримінально – правовій політиці, однак це необхідний крок, який слід зробити законодавцю.

Все це обумовлює необхідність узагальнення, систематизації, послідувочого наукового синтезу в області розглядуваної проблематики. Кримінологічне законодавство і кримінологічне право є суспільно затребуваним, актуальним перед загрозами тероризму, екстремізму, діяльності

каф. кримінології та кримінально-виконавчого права, Харків, 9 груд. 2016 р. / за ред. В. Я. Тація, Б. М. Головкина. Харків : Право, 2016. С. 159-160.

¹ Шабельников С. К. Концепція розвитку кримінологічного законодавства України: модель стратегічно-цільового компоненту. Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття : матеріали III Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Харків, 19 черв. 2020 р.) / наук.-дослід. ін-т публ. політики і соц. наук. Харків : НДІ ППСН, 2020. С. 182-184.

² Литвинов О. М., Гладкова Є. О. Онтологія кримінологічного знання: на шляху до нового усвідомлення. Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття : наук.-практ. конф. Харків, 2020 С. 175-179

³ Литвинов О. М., Орлов Ю. В. Кримінологія «Свого часу»: наукові розвідки. Харків : Право, 2021. 316 с.

транснаціональної організованої злочинності, тотальної корупції, що і зумовлює створення оптимальних і найбільш ефективних форм удосконалення теорії кримінологічної науки, з одного боку, та практики протидії злочинності, з іншого.

Висновки. Виключна значущість кримінології для вирішення цілого ряду проблем протидії злочинності обумовлює необхідність розробки ключових кримінологічних понять, формування теоретичного апарату.

В подальшому необхідно знаходити вагомі аргументи і всіляко відстоювати право кримінологічної науки на першість, на виключну соціальну значущість шляхом юридичного закріплення її основних положень, в тому числі. Слід розширювати горизонти кримінологічної науки, яка має великі перспективи формування власної галузі права.

Сучасна кримінологія, зважаючи на невинний розвиток всіх соціальних інститутів, повинна бути більш динамічною, вчасно реагувати на досягнення наук природничого та технічного циклів. Актуальною вбачається подальша розробка сучасної кримінологічної науки, що потребує впровадження інноваційних підходів до процесу пізнання соціальних явищ, зміни парадигми протидії злочинності з метою передбачення її можливих модифікацій в майбутньому.

Кримінологічна наука на рівні з політикою, дипломатією, армією містить значний потенціал, вона є могутнім знаряддям у справі протистояння системним загрозам, які виникають. Саме зараз, коли Україна протистоїть збройній агресії, перед правовою наукою постають складні й відповідальні завдання щодо врегулювання безлічі проблемних питань в рамках правового поля.

Саме тому узагальнення кримінологічного законодавства, приведення його у відповідність до викликів сьогодення є нагальною вимогою часу, стратегічною задачею майбутнього. Звідси витікає необхідність зміни предмета кримінології, його осучаснення порівняно з традиційним усталеним розумінням, знаходження аргументів і обґрунтування його оновленого поняття, що включатиме основи аналізу негативних соціальних процесів та організацію протидії їм, а також введення в його визначення таких понять, як кримінологічне законодавство і кримінологічне право.

Стаття надійшла до редакції 15.10.2022

Tatiana A. SHEVCHUK,

Ph.D. in Law

(Kharkov National University of Internal Affairs)

CRIMINAL LEGISLATION OF UKRAINE: MAIN DIRECTIONS OF DEVELOPMENT

The article is devoted to the problems of criminological legislation, as a set of stable and orderly norms that manifest themselves in various spheres of social relations, which constitute the basis of normative and legal protection against

crime. The main approaches to defining the concept of criminological legislation, delineating its characteristic features and highlighting key vectors of development are analyzed.

Attention is focused on the prospects of further codification of regulatory and legal acts regulating preventive activities.

It is concluded that all theoretical and practical developments in the direction of systematization of criminological legislation, formation of its basis require further development, scientific analysis and generalization.

Keywords: *criminological legislation of Ukraine, codification, systematization, combating crime.*